

**Prijeporne teme
hrvatske povijesti 19. i 20. st.**

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

Hrvatski institut za povijest

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar
Domovinskog rata

PREDGOVOR

CroFacta je projekt za provjeru točnosti informacija (*fact-checking*) u medijskom prostoru, koji provodi Leksikografski zavod Miroslav Krleža u suradnji s Hrvatskim institutom za povijest i Hrvatskim memorijalno-dokumentacijskim centrom Domovinskoga rata. Pokrenut je 1. rujna 2023. u sklopu mjere Nacionalnoga plana oporavka i otpornosti (NPOO) Uspostava sustava provjere medijskih činjenica (referentni broj: NPOO C1.1.1. R6-I2) i u cijelosti ga financira Europska unija – Next GenerationEU.

Projekt okuplja stručnjake s humanističkoga i društvenoga područja koji se bave prijepornim povijesnim, kulturnim i društvenim temama 19. i 20. st. U sklopu projekta planirano je nekoliko radionica, kako edukacijskih za članove projekta, kojima se unaprjeđuju njihova znanja i vještine o provjeri medijskih informacija te osnažuje svijest o potrebi reagiranja na njih, tako i onih za novinare i druge medijske djelatnike, kojima se oni upućuju na pouzdane izvore informacija te povezuju s najpozvanijim sugovornicima za pojedine teme i tako zajedno pridonose jačanju otpornosti društva na dezinformacije i jačanju medijske pismenosti.

U ovoj brošuri ukratko se donose izlaganja s II. radionice za novinare i druge medijske djelatnike o nekim prijepornim temama 19. i 20. st. te dosad objavljeni članci na mrežnoj platformi *crofacta.hr*.

Prijeporne teme

hrvatske povijesti 19. i 20. st.

II. radionica za novinare i druge medijske djelatnike

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Frankopanska 26

20. veljače 2025.

9:30 – 9:45	Prijava na radionicu i uvodna riječ (Ankica Šunjić Matković, dr. sc. Bruno Kragić)
9:45 – 10:25	dr. sc. Filip Hameršak <i>Hrvatski državopravni položaj 1868–1990: pregled glavnih prijepora</i>
10:25 – 10:30	STANKA
10:30 – 11:10	dr. sc. Stjepan Matković <i>Provjera činjenica u temama o političkim ideologijama od druge polovice 19. st. do 1941.</i>
11:10 – 11:30	STANKA
11:30 – 12:10	dr. sc. Rudolf Barišić <i>O bošnjaštvu bosanskih franjevacu u 19. st.</i>
12:10 – 12:15	STANKA
12:15 – 12:55	dr. sc. Vladimir Geiger <i>O (ne)utemeljenosti broja od „oko 100 000“ žrtava logora Jasenovac i njegovim zagovornicima</i>
12:55 – 14:30	STANKA ZA RUČAK
14:30 – 15:10	dr. sc. Martina Grahek Ravančić <i>Kontroverze o Bleiburgu i križnom putu</i>
15:10 – 16:00	RASPRAVA

21. veljače 2025.

9:30 – 9:45	Rekapitulacija prvoga dana radionice <i>(Josip Mihaljević/Julija Barunčić Pletikosić/Ankica Šunjić Matković)</i>
9:45 – 10:25	dr. sc. Domagoj Knežević <i>Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: kronologija, kontekst, glavni sudionici</i>
10:25 – 10:30	STANKA
10:30 – 11:10	dr. sc. Davor Marijan <i>Pad Vukovara 1991. i Bosanske Posavine 1992: izdaja ili vojni poraz?</i>
11:10 – 11:30	STANKA
11:30 – 12:10	dr. sc. Roman Domović <i>Zlonamjerne informacijske aktivnosti u oblikovanju percepcije Domovinskoga rata</i>
12:10 – 12:15	STANKA
12:15 – 12:55	dr. sc. Ante Nazor <i>Hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini početkom 1990-ih</i>
12:55 – 14:30	STANKA ZA RUČAK
14:30 – 15:10	dr. sc. Domagoj Vidović <i>O jezičnom identitetu i posezanjima za hrvatskom kulturnom baštinom</i>
15:10 – 15:15	STANKA
15:15 – 15:45	Žarko Ivković <i>Kako tradicionalni mediji provjeravaju točnost informacija, uz osvrt na djelatnost CroFacte</i>
15:45 – 16:30	RASPRAVA

Hrvatski državopravni položaj 1868–1990: pregled glavnih prijevora

U medijskom prostoru nerijetko se može naići na pojednostavljene te u bitnom netočne prikaze hrvatskoga državopravnog položaja u proteklih 150 godina te ih je radi vjerodostojnoga medijskog izvješćivanja uputno poznavati.

U prvom dijelu izlaganja bit će riječ o položaju hrvatskih zemalja u Habsburškoj Monarhiji od Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. do odluka Hrvatskoga državnog sabora 29. listopada 1918. Habsburška Monarhija nerijetko se netočno naziva „Austrijom“ te poima kao tuđinska, unitarna i centralizirana država, uza sveopću germanizaciju i, eventualno, mađarizaciju, praktički još feudalnoga društvenog uređenja, militaristička „tamnica naroda“ koju se nije ni pokušalo reformirati, pa je jedino mogla propasti, pri čemu se južnoslavensko ujedinjenje pojednostavljeno uzima kao njezina negacija, nužno revolucionarno-oslobodilačke naravi.

No stvari su bitno kompleksnije, osobito hrvatsko-srpski odnosi, što se tijekom Prvoga svjetskoga rata očitovalo u napetim pregovorima Jugoslavenskog odbora i Kraljevine Srbije oko ujedinjenja u novu državu, koje najposlije nije bilo ravnopravno, ali niti oružano, kako se znade zaoštreno postaviti. U drugom dijelu izlaganja stoga će se izložiti glavna zbivanja od Krfske deklaracije 1917. do Vidovanskoga ustava 1921, ključna za trajnu političku krizu u svezi s tzv. hrvatskim pitanjem, koje se među ostalim pokušalo riješiti kraljevskom diktaturom uvedenom 1929. te sporazumom o autonomnoj Banovini Hrvatskoj 1939.

Napadom sila Osovine na Jugoslaviju 1941. Vladko Maček otklonio je uspostavu hrvatske države u okviru osovinskoga međunarodnog poretka, no ustaški pokret odlučio je iskoristiti priliku, koja tada nije izgledala unaprijed osuđena na propast. Uz nepovoljno razgraničenje s Italijom, koje nije bilo prvo takve vrste, izložena njemačkoj hegemoniji, slijedeći fašističko-nacionalsocijalističke obrasce

Nezavisna Država Hrvatska pod vodstvom Ante Pavelića nije se uspje-
la učvrstiti, niti prema kraju rata promijeniti stranu, pa je na vlast
došla Komunistička partija Jugoslavije na čelu s Josipom Brozom Ti-
tom, koja je predvodila oružani ustanak protiv „okupatora i domaćih
izdajnika“, proklamirajući uspostavu nove Jugoslavije zasnovane na
demokraciji, nacionalnoj ravnopravnosti i socijalnoj pravdi.

Usporedno s uspostavom staljinističkoga sustava vlasti po uzo-
ru na SSSR, u novoj federativnoj zajednici Federalna Država Hrvatska
prvo je postala Narodnom Republikom, potom Socijalističkom, nakon
centralizacije slijedila je decentralizacija, administrativni socijalizam
zamijenjen je radničkim samoupravljanjem, federacija je protkana s
više konfederativnih elemenata, a promjene su bile zamjetne i na kul-
turnom planu, iako gdješto s duljim razdobljima regresije, pa je i kraj
1980-ih bio u znaku pokušaja radikalne recentralizacije.

Premda su kroz cijelo poslijeratno razdoblje ustavni i zakonski
temelji u pravilu dobivali ponešto na snazi nasuprot Komunističkoj
partiji, tj. Savezu komunista na čelu s Brozom kao doživotnim pred-
sjednikom države, mnoga su prava ostala na razini proklamacije.
Osim toga, neki su odnosi bili nejasno, pa i proturječno riješeni, ili
ih se barem tako tumačilo, poput pitanja jesu li u Jugoslaviji subjekt
prava na samoodređenje i odcjepljenje republike ili narodi te je li to
pravo još 1940-ih nepovratno „potrošeno“, što je u prvi plan izbilo i
za oružanoga raspada države.

Slične je nedoumice potaknula i zavnohovska formulacija iz
1944. po kojoj su Hrvati i Srbi u Hrvatskoj „politički ravnopravni na-
rodi“, no suprotno učestalim medijskim tvrdnjama o „izbacivanju
Srba iz ustava“ 1990, nijedan hrvatski ustav nakon 1945. nije utvr-
dio tzv. konstitutivnost Srba u Hrvatskoj, osobito ne takvu koja bi
davala pravo veta na ključne političke odluke poput osamostaljenja.

Provjera činjenica u temama o političkim ideologijama od druge polovice 19. st. do 1941.

Izlaganje donosi sažet uvid u osobno iskustvo rada na projektu za provjeru činjenica *CroFacta* u onom njegovu dijelu koji se bavi temama od druge polovice 19. st. do 1941. Prema dosadašnjim spoznajama pokazuje se da taj kronološki okvir donosi znatno oskudniji materijal za provjeru činjenica u odnosu na novija razdoblja (Drugi svjetski rat, socijalistička Jugoslavija i neovisna Hrvatska), ali još uvijek dovoljan broj primjera za temeljitiju analizu koji opravdavaju bavljenje zadanom epohom i njezinim utjecajem na shvaćanje utvrđenih kontinuiteta. Na stanovit je način ovo dobra prigoda da se pokušaju iznova pokrenuti rasprave o temama iz 19. st.

U izlaganju se ukazuje na metodologiju rada i selekciju predmeta istraživanja. Podloga za analizu materijala proizlazi iz praćenja vodećih elektroničkih medija koji nude otvoreni pristup ili su za dio sadržaja dostupni putem pretplate. Glavni je cilj bila potraga za netočnim informacijama kojima se stječe iskrivljena slika prošle stvarnosti. Zasad je odabir bio temeljen na temama koje su se mogle što preciznije obraditi i pritom ih predstaviti u formi analize. Na tom su tragu obrađeni članci koji se bave ili naglasak stavljaju na istaknute osobe iz hrvatske povijesti kao što su Ante Starčević, Eugen Kvaternik, Josip Frank, Stjepan Radić i Ante Trumbić, a u isto su vrijeme pronađeni i materijali za nove članke koji bi se bavili ocjenama Ivana Mažuranića i Frana Supila. Osim biografske analize, u dosadašnjim se člancima kritički preispituju neke interpretacije koje su utemeljene na netočnim podacima i pokazuju nepoznavanje rezultata historiografije, kako one starije, tako novije. Zbog toga se čini bitnim suočavati se s tzv. vrućim pitanjima iz sfere političke povijesti koja još uvijek potiču emocionalne rasprave, utvrditi povijesne činjenice, provjeriti kako se one koriste u različitim teorijama i mogu li se relativizirati u kompleksnim historiografskim problemima. U budućem radu nastojat će se pojasniti i neke druge teme koje zahtijevaju rad u arhivima.

O bošnjaštvu bosanskih franjevaca u 19. st.

Kad se govori o povijesti Bosne i Hercegovine (BiH), nezaobilaznim se nameće pitanje čija je Bosna? Pitanje je to koje je čak i historiografiju u nezanemarivu vremenskom odsječku odvelo u svojevrzni, kako ga Srećko Džaja slikovito naziva, *duhovni sukob* u pokušaju dokučivanja je li BiH srpska ili hrvatska ili muslimanska. Naime, zvučna krilatica iz Mrkonjić Grada kako ona nije *ni srpska ni hrvatska ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska* već se i ograničenim dosegom i upadljivo različitim stupnjem obilježavanja 25. studenoga kao dana bosanskohercegovačke državnosti, kad se još uvijek redovito poteže, pokazuje kao nezadovoljavajući odgovor na pitanje koje i danas budi veći emotivni naboj negoli sam blagdan. Pitanje pripadnosti BiH obično se povezuje s pripadnošću njezinih stanovnika, a sve tri zajednice sklone su njezinu povijest promatrati isključivo kao vlastitu. Iz srpske su vizure i Bošnjaci i Hrvati posljedica prevjeravanja pravoslavnoga stanovništva na islam i katoličanstvo. U hrvatskom okrilju ekskluzivizam se gradi(o) na ideji da su Bošnjaci produkt islamizacije katolika, dok su bosanski Srbi promatrani kao potomci doseljenih i naknadno u Srbe asimiliranih pravoslavnih Vlaha. Napokon, u bošnjačkim krugovima nastoji se izgraditi slika Bosne koja u svojim početcima, pa ni duboko u 19. st. nije bila *ni srpska ni hrvatska*, a emotivni naboj koji u drugim dvama slučajevima prati diskurs o islamizaciji „nadoknađen“ je idejom o 10 (ili 11) genocida koje su Bošnjaci pretrpjeli od 1699. do rata 1992–1995.

Spomenuta duhovna borba ponajprije je smjerala na osvajanje srednjovjekovlja kao isključiva vlasništva samo jedne od triju supstojećih zajednica. To možda zorno epitomiziraju spomenici kralju Stjepanu Tvrtku u Sarajevu i Banjoj Luci, što pokazuje da gore opisani narativi imaju određeni emocionalni doseg u bosanskohercegovačkom, ali i u okolnim društvima, pa kao posljedica ne baš uobičajenoga unutarnjeg ustrojstva BiH tamošnjim javnim prostorom ponovno kolaju slike o *tri Bosne* – sintagmi koju je skovao i adekvatno argumentirao Mladen Ančić.

U 19. st. duhovni svijet bosanskih franjevaca zapljusnule su ideje *proljeća naroda*, ilirskoga pokreta, a i iskustva koja su donosili iz ugarske polovice Habsburške Monarhije ili Italije, miješajući se s naslijeđem Bosne Srebrene kao posljednje poveznice sa srednjovjekovnom Bosnom. Sve će to naći odjeka u njihovu pisanju, pri čemu će okolnost da su za svoju zajednicu rabili ime *Bošnjaci* oživjeti ideje o tome da bosanskohercegovački Hrvati zapravo nisu Hrvati ili barem da to nisu uvijek bili. Takve se ideje zasad pretežno javljaju na društvenim mrežama. Ukazuje to na ograničenost dosega moderne historiografije, odnosno na činjenicu da u širokoj javnosti i dalje dominira primordijalna slika nacije kao oduvijek postojeće i suštinski nepromjenjive zajednice, pa se pojmovima kao što su *Hrvat*, *Srb* ili *Bošnjak* pridaje jednako tako nepromjenjivo značenje.

S druge pak strane u hrvatskom se javnom prostoru pokušavaju ugraditi ideje o građanskom modelu nacije kao zajednice čije se granice poklapaju s državnima. Ne bez određenoga političkog naboja, ali uglavnom neformalno, bosanskohercegovačkim se Hrvatima niječe pripadanje hrvatskoj naciji s dvosmislenim – u posljednje vrijeme rjeđim – porukama o „okretanju Sarajevu“. Pri svemu tome kao da se i historiografija ne upušta u pitanje kako je tekao razvoj nacionalne svijesti bosanskohercegovačkih Hrvata, ostavljajući ga u okvirima odjeka ilirskoga pokreta i buđenja nacionalne svijesti u sklopu hrvatskoga narodnog preporoda.

Izlaganje smjera ukazati na kontekst i okvir u kojem su bosanski franjevci u 19. st. razmišljali o tom pitanju, predstaviti najznačajnije predstavnike i njihova djela te razbistriti što je kod njih bilo bošnjačko, a što hrvatsko.

O (ne)utemeljenosti broja od „oko 100 000“ žrtava logora Jasenovac i njegovim zagovornicima

Poimenični popisi te procjene i(li) izračuni povjesničara i drugih istraživača ljudskih gubitaka u Jugoslaviji, pa i Hrvatskoj, za Drugoga svjetskog rata često su znatno različiti. Neriješeno i najkontroverznije pitanje ljudskih gubitaka u Jugoslaviji u tom razdoblju nedvojbeno je broj žrtava logora Jasenovac. Naime, procjene, izračuni ili popisi žrtava toga logora znatno se razlikuju od autora do autora, krećući se u preširokom rasponu od potpunog umanjivanja do preuveličavanja, što je umnogome uvjetovano i (dnevno)političkim ozračjem. Zbog nedostatka sustavnih istraživanja mnogi i danas ne-utemeljeno navode broj jasenovačkih žrtava.

O logoru Jasenovac te broju i strukturi žrtava i danas se, ponajprije u hrvatskoj i srpskoj historiografiji i publicistici, a i u hrvatskoj i srpskoj javnosti, uvelike raspravlja, te se donose različiti, u pravilu suprotstavljeni navodi i tvrdnje, često neosnovani. Uz navod i tvrdnju o „oko 700 000“ žrtava logora Jasenovac, što je najčešće i uporno spominjani broj jasenovačkih žrtava u vrijeme Jugoslavije, a i do danas najučestaliji u Republici Srbiji i Republici Srpskoj, u hrvatskoj se historiografiji i javnosti posljednjih desetljeća najčešće spominju različiti izračuni i(li) procjene od „oko 100 000“ žrtava.

U izlaganju će biti prikazano kako su i kojom metodologijom zastupnici broja od „oko 100 000“ žrtava logora Jasenovac, kako oni brojniji u Hrvatskoj, tako i oni malobrojniji u Srbiji, došli do takvih brojčanih pokazatelja, te koliko su, odnosno jesu li takvi navodi i tvrdnje, procjene i(li) izračuni utemeljeni i vjerodostojni.

Kontroverze o Bleiburgu i križnom putu

U svibnju 1945. mnoštvo pripadnika različitih vojski (Oružane snage Nezavisne države hrvatske /NDH/, slovenski domobrani, srpski i crnogorski četnici te jedinice Trećeg Reicha) i civila (realnije procjene navode 150 000 do 200 000 ljudi) krenulo je prema zapadu, očekujući zaštitu Zapadnih saveznika. Povlačenje je izvedeno bez valjanih priprema, čime se Vlada NDH pokazala nedorasla vremenu. Najveći dio izbjeglica zarobljen je na području Slovenj Gradec – Dravograd. U pregovorima Britanci odbijaju predaju Oružanih snaga NDH i prenose je na saveznika – Jugoslavensku Armiju (JA). Pri određivanju uvjeta kapitulacije rečeno je da će se poštovati odredbe međunarodnoga prava o ratnim zarobljenicima, što se Britancima činilo *fair*.

Nakon toga počinje dugotrajan povratak zarobljeničke kolone – križni put, na kojem su se našli i zarobljenici koji su, uspjevši se probiti u savezničku zonu, naknadno izručeni JA. Sudbine ljudi odlučivale su se između političkih dogovora, odredbi međunarodnoga humanitarnog prava i stanja u Koruškoj, tj. izglednoga sukoba između saveznika. Kraj rata uvijek je praćen odmazdom, no to ne znači da je JA mogla činiti što je htjela. Haške i Ženevska konvencija jasno su propisivale obveze država prema zarobljenicima. Za Britance su „operativne okolnosti“ bile presudne pri provođenju neugodne, ali opravdane politike. Bilo im je bitno da se pri izručenjima ne primjenjuje sila, pa je zarobljenicima u savezničkim logorima rečeno da idu u Italiju, čime je zadatak lakše obavljen, a ruke su ostale „čiste“. Brojni dokumenti i iskazi potvrđuju kako je JA nakon preuzimanja zarobljeničkih kolona višestruko kršila odredbe međunarodnoga humanitarnog prava.

Koliko je osoba stradalo u događanjima u svibnju 1945. i danas je otvoreno pitanje. Brojke kojima se raspolaže okvirne su procjene. Demografska istraživanja i novije historiografske spoznaje upućuju da nije nerealno govoriti o stradanju 80 000 ljudi. Točne brojke vjerojatno se neće saznati, no nedopustivo je da se zbog toga događanja iz svibnja 1945. uporno relativiziraju. Bilo je pojedinačne

osvete, no metode, trajanje i masovnost zločina jasno govore da u „obračunu“ nisu stradali samo ratni zločinci, kojih je u mnoštvu izbjeglica neupitno bilo. Bespoštedan i beskompromisan tretman koji je provodila JA, o čemu svjedoče i brojna grobišta u Sloveniji i Hrvatskoj, nije bio samo djelo pojedinaca. Jasno je da je postojala načelna suglasnost njezina vojnoga zapovjedništva. Osim toga, za počinjeno nitko nije odgovarao.

Ta su događanja nezaobilazna pri općoj karakterizaciji Drugoga svjetskog rata na ovim prostorima. Sve to pratila je i dugogodišnja šutnja iz koje su proizašle podijeljenost u društvu i manipulacije.

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: kronologija, kontekst, glavni sudionici

U Ljubljani je 4. svibnja 1980. umro Josip Broz Tito, doživotni predsjednik Saveza komunista Jugoslavije i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) te vrhovni komandant Oružanih snaga SFRJ. U tom je trenutku SFRJ prema Ustavu iz 1974. bila federalna država sa šest republika i dvjema autonomnim pokrajinama.

U sljedećem razdoblju sve se učestalije propitivao društveni monopol Saveza komunista na scenama SR Slovenije i SR Srbije. Istodobno, na sceni u SR Hrvatskoj društveni je fenomen prozvan „hrvatskom šutnjom“, a korijenje je imao u snažnim političkim progonima. Posebno snažnu ulogu u društvu imala je Jugoslavenska narodna armija (JNA), koja je ostala jedan od glavnih aktera sve do krvavoga raspada Jugoslavije, uzrokovanoga velikosrpskom politikom.

SFRJ je kao država imala velike društvene probleme. Prije svega, bio je to problem njezina legitimiteta zbog totalitarnoga komunističkog karaktera i činjenice da je velik dio stanovništva nije prihvaćao. Činjenično društveno stanje bilo je u sukobu sa „službenim istinama“ – primjerice s onom kako je riješeno nacionalno pitanje svih njezinih naroda, koja je bila integrirana u sveprisutnu sintagmu o „bratstvu i jedinstvu jugoslavenskih naroda i narodnosti“. Neuspješan gospodarski sustav temeljio se pak na komunističkoj ideologiji, iako se to pokušavalo prikriti kroz promašenu postavku radničkoga samoupravljanja.

U tom složenom društvenom kontekstu, ali i u sve očitijem slabljenju hladnoratovskoga poretka, od sredine 1980-ih na društvenim su scenama Slovenije i Srbije započeli procesi demokratizacije, koji su ipak imali potpuno drukčije ciljeve. Slovenski proces težio je stvarnoj demokratizaciji, dok je novo vodstvo Srbije predvođeno Slobodanom Miloševićem pokrenulo proces rekonfiguracije Jugoslavije radi ponovne centralizacije. Na tragu te politike uspostavilo se interesno savezništvo Miloševićeve Srbije i vrha JNA.

Usporedno, na međunarodnoj je sceni došlo do potpunog urušavanja istočnoga bloka komunističkih država te je u njima započeo nezaustavljiv proces demokratizacije, koji nije zaobišao niti SFRJ. Prvi demokratski izbori održani su u SR Sloveniji i SR Hrvatskoj. Do kraja 1990. sve su republike dobile vodstva s demokratskim legitimitetom, a potom su počeli pregovori o budućnosti zajedničke države. Epilog je poznat, zbog nemirenja s njihovim legalnim i legitimnim težnjama došlo je do napada JNA na Sloveniju i velikosrpske agresije na Hrvatsku. Raspad bivše SFRJ bio je međunarodno pravno dovršen u prosincu 1991. na Mirovnoj konferenciji o Jugoslaviji u Den Haagu.

Pad Vukovara 1991. i Bosanske Posavine 1992: izdaja ili vojni poraz?

Što je zajedničko obranama Vukovara 1991. i Bosanske Posavine 1992? Prvo, da su u pitanju porazi hrvatskih snaga, a drugo da ih prate optužbe o izdaji. Tvrdnje o izdajama među popratnim su pojavama u Domovinskom ratu, bez obzira na to kako taj rat nazivaju druge zaraćene strane. Vukovar je najpoznatiji slučaj u Hrvatskoj. Nije to bio izoliran slučaj, no tijekom vremena potisnuo je u drugi plan sudbine Drniša, Hrvatske Kostajnice i Petrinje. U Bosni i Hercegovini slučajeva je „izdaje“ bilo više, moglo bi se reći da svaki od triju konstitutivnih naroda ima svoj krunski slučaj. U Bošnjaka je to Srebrenica. U Srba je u pitanju pad zapadnokrajiških općina 1995. U Hrvata je to nesumnjivo Bosanska Posavina, premda su se slično objašnjavali i vojni porazi u Travniku, Bugojnu i Varešu.

Spekulacije o izdaji Vukovara javile su se još tijekom bitke s optužbama iz grada da državni vrh ne čini dovoljno za njegovu obranu. Najpoznatija od njih – *Optužnica* – doslovno je zatresla Hrvatsku. Nakon rata tvrdnja o izdaji često je potezana u medijima, uglavnom iz političkih pobuda. Vrhunac je bio u prvom desetljeću ovoga stoljeća u sklopu kampanje koja je nimalo inovativno nazvana detuđmanizacijom.

Optužbe o izdaji Bosanske Posavine imaju stanovite sličnosti s Vukovarom. One su također eskalirale nakon 2000. Navodna izdaja uglavnom se objašnjavala „trgovinom“ između Hrvata iz Hercegovine na račun sunarodnjaka iz Bosne, tj. tvrdnjama da je u pitanju bila zamjena teritorija.

Zlonamjerne informacijske aktivnosti u oblikovanju percepcije Domovinskoga rata

Različiti društveni akteri, pojedinci, skupine, političke stranke ili tvrtke, nastoje radi ostvarenja svojih interesa osigurati prevlast u javnom informacijskom prostoru. Takva vrsta dominacije ostvaruje se primjenom tehnika manipulacije informacijama, kojima se nameće vlastita interpretacija nekoga prošlog ili sadašnjeg događaja. Ključno je pritom da te informacije s vremenom sve više ljudi prihvati kao istinite i da postanu dominantan društveni narativ.

Događaji iz Domovinskoga rata često su predmet različitih povezanih informacijskih aktivnosti: informacijskih operacija, operacija utjecaja, medijskih operacija i dezinformacijskih kampanja. Istaknuti su primjeri toga prikaz ratnoga Vukovara kao žrtve prodaje i izdaje hrvatskih vlasti, priča o podjeli Bosne i Hercegovine u Karađorđevu, prikaz operacije Oluja kao smišljenoga i sustavnoga zločina te uporaba presuda Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju kao povijesnog opisa događaja.

U izlaganju će se prezentirati dva primjera zlonamjernih informacijskih aktivnosti vezanih uz Domovinski rat. Prvi su primjer zemljovidni koje je tijekom šest mjeseci 1991. i na početku 1992. u trima člancima tjednika *Globus* donio njegov nepostojeći ekspertni tim, uz priču o informacijama iz političkih krugova o „dogovoru u Karađorđevu“. Bila je to prva opširna i sustavna medijska operacija o podjeli Bosne i Hercegovine u Karađorđevu i ishodište sviju drugih zlonamjernih informacijskih aktivnosti o toj temi u hrvatskim medijima. Drugi primjer pokazuje kako presude Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju ne mogu biti *a priori* prihvatene kao rezultat nedvojbeno utvrđenih povijesnih događaja. Naime, metodologija provođenja dokaza na tom sudu bila je u suprotnosti sa znanstvenom metodologijom, pa se doneseni zaključci ne mogu držati znanstveno potvrđenim činjenicama koje oblikuju znanje o određenom događaju ili nizu događaja.

Hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini početkom 1990-ih

U izlaganju će se na temelju javnih govora u kojima je predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman prilikom glavnih političkih događaja i inicijativa spominjao Republiku Bosnu i Hercegovinu (BiH) izdvojiti glavne značajke odnosa hrvatske politike prema toj državi od 1990. do 1996. Upozorit će se i na transkript razgovora (koji nije bio javan) održanoga u Uredu predsjednika Republike Hrvatske 11. svibnja 1993, neposredno nakon početka sukoba između Armije BiH i Hrvatskoga vijeća obrane u Mostaru, u kojem predsjednik Tuđman govori o „problemima u svezi hrvatsko-muslimanskih sukoba u Bosni” te o opstojnosti i unutarnjem uređenju BiH. U zaključku će se kronološkim slijedom istaknuti ključne činjenice o ulozi Republike Hrvatske i Hrvata u ratu u BiH, koje ne bi smjela zaobići nijedna znanstvena raščlamba tadašnje hrvatske politike prema BiH.

Optužbe prema kojima je predsjednik Tuđman želio sa srpskim vođom Slobodanom Miloševićem podijeliti BiH, a kojima se Hrvatskoj pokušava nametnuti odgovornost za podjelu, pa i za agresiju na tu zemlju, temelje se na brojnim dezinformacijama te na nerazumijevanju njegove politike i stvarnosti 1990-ih, ali i na zanemarivanju razlika između razmišljanja koje je Tuđman iznosio kao povjesničar i odluka koje je donosio kao državnik. Među dezinformacijama koje su plasirane u javnost najčešće se spominje dogovor sa Slobodanom Miloševićem o podjeli BiH u Karađorđevu u ožujku 1991. S obzirom na to da je Hrvatska potom, u drugoj polovici 1991, u velikosrpskoj agresiji razorena i dijelom okupirana te da su se upravo hrvatske snage već od ožujka 1992. žestoko suprotstavile velikosrpskim snagama u BiH, jasno je da Republika Hrvatska nije odgovorna za rat u BiH i da je teza o srpsko-hrvatskom dogovoru o njezinoj podjeli neuvjerljiva i neodrživa. Štoviše, da nije bilo Hrvatske i Hrvata, pitanje je bi li bilo današnje BiH, jer ne bi uspio referendum o njezinoj samostalnosti, a pitanje je i bi li se uspjela obraniti

1992. te bi li Armija BiH sama mogla osloboditi okupirane dijelove BiH da su Hrvati bili u savezništvu sa srpskim snagama.

Uz navedeno, ne može se izostaviti ni činjenica da su oružanu agresiju na Hrvatsku 1991. JNA i srpske snage provele i s teritorija BiH te da je s toga teritorija Hrvatska bila izravno ugrožena i nakon 1991.

O jezičnom identitetu i posezanjima za hrvatskom kulturnom baštinom

Iako je glotonim (ime jezika) *hrvatski* potvrđen barem od 13. st. (npr. u *Vinodolskom zakoniku* i *Istarskom razvodu*) te iako Hrvati imaju bogatu književnu baštinu, samobitnost se hrvatskoga jezika, kao jedna od ključnih odrednica hrvatskog identiteta, niječe ili relativizira već gotovo dva stoljeća. Isprva su razlog tomu bile pogrešne teze rane slavistike, čiji su glavni predstavnici Josef Dobrovský i Pavel Jozef Šafárik, a od sredine 19. st. te su teze postale pseudo-znanstvenim temeljem posezanja susjednih naroda za hrvatskom jezičnom, književnom i kulturnom baštinom. Tako su srpski filolozi još od Vuka Stefanovića Karadžića (pri čemu je bitno napomenuti kako je u predgovoru *Srpskom rječniku* 1818. zapisao: „Već ima blizu iljada godina kako Srblji imaju svoja slova i pismo, a do danas još ni u kakvoj knjizi nemaju svoga pravog jezika.“) u srpski jezični korpus nastojali uklopiti sve štokavce, neki i barem dio čakavaca, a dio je slovenskih filologa još od Jerneja Kopitara kajkavsko narječje držao sastavnicom slovenskoga jezika.

U izlaganju će se osobita pozornost posvetiti uporabi različitih glotonima za hrvatski jezik s naglaskom na dubrovačko području te Boku kotorsku i Svebarje.

Zbog bogate je književne baštine srpskim posezanjima najizloženije dubrovačko područje iako je u knjizi *Istorija nove srpske književnosti* (1914) otac srpske povijesti književnosti Jovan Skerlić ustvrdio: „Dalmatinska, a naročito dubrovačka književnost oko 1835. godine, za vreme ilirskog pokreta, bila je od velikog uticaja za stvaranje nove hrvatske književnosti (...) Za tu književnost u Srba se gotovo nije ni znalo, i ako je ko od obrazovanih Srba i poznavao, nije je smatrao kao svoju.“ Ta su se posezanja nastojala objasniti činjenicom da su Dubrovčani štokavci (pa samim time po Karadžićevoj teoriji Srbi) i pre naglašavanjem desetgodišnje srbokatoličke epizode u tisućljetnoj povijesti Dubrovnika te zanemarivanjem obilne upora-

be glotonima *hrvatski* i etnonima *Hrvat* na dubrovačkom području. Danas pak na temelju *Zakona o kulturnom nasleđu* iz 2021, po kojem je književnost na slavenskom jugu do 1867. zajednička, srpska kulturna politika relativizira pripadnost dubrovačkoga književnog odvetka (i ne samo njega) hrvatskoj kulturi.

Posezanje se za bokeljskim i svebarskim odvetkom hrvatske jezične kulture i književnosti ogleda u posezanju za katoličkom baštinom (koja ne mora nužno biti hrvatska), nijekanju etnonima *Hrvat* (iako se on često spominje još u *Ljetopisu popa Dukljanina* iz 12. st. te je potvrđen i u zapisima stranaca poput Evlije Čelebije, Petra Andrejeviča Tolstoja te Cesarea Galvanija) i glotonima *hrvatski* (u Kotoru je službovao dragoman hrvatskoga jezika).

Nijekanje se i relativiziranje posezanja za hrvatskom jezičnom, književnom i kulturnom baštinom do stvaranja samostalne hrvatske države još i moglo opravdati, no danas, kad je Hrvatska samostalna država, odgovor bi na ta posezanja morao biti dijelom hrvatske kulturne politike.

Kako tradicionalni mediji provjeravaju točnost informacija, uz osvrt na djelatnost CroFacte

Upravljaјуći se u radu načelom da je istinitost temelj novinarstva, a povjerenje čitatelja svetinja koju ne smije iznevjeriti, objava pogrešne informacije novinaru je najveća noćna mora. Premda je riječ o nehotičnoj pogrešci, jer nijedan istinski profesionalac nikad neće svjesno objaviti dezinformaciju, svjestan je da je svojim propustom nanio reputacijsku štetu i sebi i mediju za koji radi, ali i da je ugrozio legitimitet novinarstva kao struke. Stoga je provjera informacija ključni dio njegova posla. Kako to čini i kad je siguran da je informacija koju provjerava točna? Što čini kad ne može provjeriti istinitost informacije? Kako tradicionalni mediji oblikuju javno mnijenje i služe li se pritom manipulacijama? Kako se mediji ponašaju u vrijeme izbornih kampanja kad se suočavaju sa specifičnim narativima političkih stranaka i pokušajima diskreditacije političkih protivnika? S kojim se rizicima novinari susreću u digitalno doba i kako brzina prenošenja informacija utječe na profesionalne novinarske standarde? Na ta i druga pitanja odgovorit će se primjerima iz *Večernjega lista* i *Jutarnjega lista*. Na kraju izlaganja bit će riječi o dosadašnjem učinku projekta CroFacta.

DOSAD OBJAVLJENI ČLANCI...

Tomislav Šulj

Marginalije

Provjera informacija: poučak o Jean-Michelu Nicolieru

Na primjeru nekih medijskih objava povodom dolaska prvih borbenih zrakoplova Rafale koje je Republika Hrvatska kupila od Republike Francuske ističe se nužnost provjere informacija i njihova kritičkoga vrjednovanja, osobito u masovnim medijima.

Vladimir Geiger

Jesu li utemeljene tvrdnje na mrežnim stranicama Javne ustanove Spomen-područja Jasenovac o sastanku predstavnika Njemačkoga Reicha i Nezavisne Države Hrvatske 4. lipnja 1941?

U ovom članku provjeravaju se tvrdnje s mrežnih stranica JUSP-a Jasenovac kako je na sastanku (konferenciji) predstavnika Njemačkoga Reicha i NDH u Poslanstvu Njemačkoga Reicha u Zagrebu 4. lipnja 1941. zaključeno da se „srpsko pitanje“ u NDH riješi „masovnim iseljavanjem Srba u Srbiju, masovnim ubijanjima na terenu i deportiranjem u koncentracijske logore“, odnosno da su na njemu nacisti vlastima NDH odobrili te „već ranije poduzete mjere za konačno rješenje srpskog pitanja u NDH“, a i da su se vlasti NDH „na vlastiti zahtjev“ priključile planu preseljenja, „obvezavši se deportirati u Srbiju 30.000 više Srba nego što će prihvatiti Slovenaca iz Trećeg Reicha“.

Prema relevantnim historiografskim radovima i izvornom arhivskom gradivu – zapisniku sastanka, brzojavu kojim se o njemu izvješćuje Ministarstvo vanjskih poslova Njemačkoga Reicha u Berlinu te presudi

Vrhovnoga suda Narodne Republike Hrvatske izrečenoj poslaniku Siegfriedu Kascheu – navedene su tvrdnje neutemeljene.

Filip Hameršak

Širi li se WhatsAppom istina o broju Hrvata i Srba prije i nakon Drugoga svjetskog rata?

WhatsApp aplikacijom u nekoliko se navrata širila ista poruka o brojčanom odnosu Hrvata i Srba u Jugoslaviji 1931. i 1948. Pozivajući se na popise stanovništva, u njoj se navodilo da se broj Hrvata smanjio, a Srba povećao, što je objašnjeno kao posljedica pogubnih povijesnih događanja za i nakon Drugoga svjetskog rata.

Ne ulazeći u to koliko je doista Hrvata i Srba ubijeno ili na drugi način umrlo za Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, službena izvješća tih dvaju popisa pokazuju da poruka sadržava neistinite podatke o broju stanovnika, pa je i u cjelini nevjerodostojna informacija.

Stjepan Matković

Jesu li učenja Ante Starčevića i Josipa Franka ishodište ustaškoga pokreta i NDH?

U članku se razmatra tvrdnja iznesena na stručnom skupu „Srbi u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu“ da su ustaški pokret i NDH proizašli iz učenja Ante Starčevića i Josipa Franka.

Kritičkim pristupom toj temi opovrgava se tvrdnja da su ustaški pokret i NDH rezultat kontinuiteta pravaške misli. Upozorava se i na zanemarivanje obilježja epohe u kojoj su djelovali spomenuti pravaši i neprikladnost povezivanja s vremenom i događanjima nakon njihove smrti.

Vlatka Dugački

Koliko je zapravo dvoraca u Gradu Zagrebu?

Prema istraživanju mrežne trgovine Ubuy koje su prenijeli mrežni portali *Croatia Week* i *Večernji list* Zagreb je jedan od europskih gradova na čijem se području nalazi najviše dvoraca – ukupno njih pet. Propitujući istinitost te tvrdnje, uočena je i određena nazivoslovna problematika u prijevodu s engleskoga jezika na hrvatski.

Tvrdnje iznesene na spomenutim mrežnim stranicama neprecizne su i netočne. Neprecizna je, odnosno pogrešna uporaba pojma *dvorac* umjesto *grad (burg)*, a ako bi se razgovorno i prihvatilo da pojam dvorac obuhvaća i gradove, onda bi Grad Zagreb imao 17, a ne pet takvih objekata.

Vladimir Geiger

Što je o broju jasenovačkih žrtava

5. svibnja 1981. izjavio general JNA Kosta Nađ?

Istražuje se je li točno da je general JNA Kosta Nađ početkom svibnja 1981. izjavio da je u logoru Jasenovac život izgubilo 7000 ljudi.

Navodna izjava Koste Nađa o 7000 žrtava u logoru Jasenovac objavljena u *Vjesniku* bila je tiskarska pogreška. Ispravljena je dan nakon objave, ali pojedini autori prešućuju da je riječ o misinformaciji te se i dalje na nju pozivaju, čineći je dezinformacijom.

Ivan Radoš

Je li točno da je tijekom i nakon Oluje spaljeno ili uništeno više od 20000 srpskih kuća?

Propituje se točnost u medijskom prostoru česte tvrdnje, proizašle iz publikacije *Vojna operacija „Oluja“ i poslije* Hrvatskoga helsinškog odbora za ljudska prava, kako su hrvatske snage tijekom i nakon vojno-redarstvene operacije Oluja u kolovozu 1995. u tadašnjem

UN-ovu sektoru Jug (područje sjeverne Dalmacije i istočne Like) spalile ili uništile više od 20 000 srpskih kuća.

Prema izvornom arhivskom gradivu i drugim pouzdanim izvorima koji su se koristili tijekom procesa pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haagu u predmetu Gotovina i drugi navedena je tvrdnja neutemeljena i netočna.

Stipica Grgić

Kako je u Kalendaru portala Index.hr prikazan Stjepan Radić?

Propituju se problematične tvrdnje o životu Stjepana Radića te o društveno-političkim prilikama njegova doba iznesene u članku *Stjepan Radić: 11. lipnja 1871. – 8. kolovoza 1928.*, objavljenom u rubrici Kalendar mrežnoga portala *Index.hr*.

Relevantnim se izvorima pobija više takvih tvrdnji te među ostalim dokazuje da Stjepan Radić nije osobno zapalio mađarsku zastavu u Zagrebu 1895, da njegov stariji brat Antun u tom događaju nije ni na koji način sudjelovao te da na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. službeni naziv stranke pod Radićevim vodstvom nije bio Hrvatska seljačka stranka niti da je na njima osvojila „gotovo 60 % glasova“. Upozorava se i na generaliziranja o političkim odnosima za monarhističke Jugoslavije koja čitatelje mogu navesti na krive zaključke – kako o njima, tako i o Radićevu djelovanju.

Tomislav Šulj

Medijski stereotipi o stranim dragovoljcima Domovinskoga rata

Interes medija, ali i nekih međunarodnih institucija za strane dragovoljce koji su se tijekom Domovinskoga rata borili na hrvatskoj strani u prvoj je polovici 1990-ih bio vrlo izražen, no u neposrednom je poslijeratnom razdoblju zbog mnogih društveno-političkih okolnosti jenjao. Nije

međutim jenjao u pravilu negativan prikaz dragovoljaca, osobito njihova ratnoga djelovanja. Stereotipni nazivi „plaćenici“ (*mercenaries*) i „psi rata“ umnogome su pokrivali sliku koja je o njima stvarana.

Brojne tvrdnje o stranim dragovoljcima koje su godinama uz hrvatske i bosanskohercegovačke ponajviše širili srpski mediji pokazale su se netočnima ili nepreciznima. Zbog toga se posljednjih godina o toj temi pojavljuje nešto manje medijskih objava, a u većini njih promijenjen je i dotad ustaljen negativni narativ.

Ana Šeparović

Kako je učenje Cate Dujšin u Vladimira Becića utjecalo na vrjednovanje njezina opusa?

U članku se razmatra koju je ulogu u vrjednovanju opusa slikarice Cate Dujšin imao podatak o vremenu njezina učenja u privatnoj slikarskoj školi Vladimira Becića.

Stilska srodnost Cate Dujšin i Vladimira Becića 1920-ih netočno je tumačena kao njezino nasljedovanje velikoga učitelja. No Cata Dujšin u V. Becića učila je 1933–1935, a ne između 1923. i 1925. Taj faktografski nesporazum u povijesnoumjetničkoj je recepciji odredio njezin rad kao neautentičan, neizvoran i nesamosvojan, pa iako je stekla status slavne slikarice i jedne od najpoznatijih hrvatskih umjetnica 20. st. u sintezama se i pregledima hrvatske umjetnosti uglavnom ne spominje.

Filip Hameršak

Je li Republika Hrvatska priznala genocid NDH nad Srbima?

U članku se propituje jesu li istiniti navodi srpskih medija da je Republika Hrvatska na zasjedanju Međunarodnoga saveza za sjećanje na Holokaust (IHRA) priznala genocid NDH nad Srbima.

Srpske medije demantirala je sama IHRA, osuđujući njihovo neistinito pisanje te s tim u svezi neprimjereno ponašanje nekih članova srpskog izaslanstva.

Krešimir Regan

Jesu li točno objašnjena imena nekih ulica u zagrebačkoj četvrti Trešnjevka – sjever?

U članku se govori o objašnjenjima imena ulica u zagrebačkoj četvrti Trešnjevka – sjever koje su nazvane po nekim srednjovjekovnim utvrdama, s posebnim osvrtom na Garićgradsku ulicu.

Imenovanje zagrebačkih ulica u četvrti Trešnjevka – sjever po nekim znamenitim utvrdama provedeno je nedosljedno, a na primjeru Garićgradske ulice i netočno. Ta je ulica ime dobila po gradu (*castrumu*) Gariću, izgrađenu za vladavine Bele IV. Arpadovića, najkasnije 1256, na obroncima Moslavačke gore. Iako nema potvrde u izvorima o graditelju utvrde, nije moguće da ju je izgradio „ban Stjepan Šubić“, jer osoba s takvim naslovom u to doba nije postojala.

Mario Jareb

Je li hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem ustaški simbol?

Istražuje se je li hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem ustaški simbol, pa time i hrvatska trobojnica s takvim grbom, kako se često navodi u medijima.

Na temelju historiografskih i heraldičkih radova te povijesnih izvora dokazuje se neutemeljenost medijskih navoda da je hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem ustaški grb ili ustaško obilježje, odnosno da je hrvatska trobojnica s takvim grbom ustaška zastava.

Tomislav Šulj

Neistine o djelovanju Bojne Frankopan na području Bugojna 1992.

Više godina pojedini su mediji u Srbiji te Bosni i Hercegovini objavljivali informaciju kako su pripadnici Specijalne postrojbe Glavnoga stožera Hrvatske vojske Bojna Frankopan tijekom obnašanja dužnosti na području općine Bugojno u proljeće 1992. počinili ratni zločin nad civilima srpske nacionalnosti. Informacije o tim događanjima u hrvatskim su medijima bile rijetke.

Tijekom višetjednoga boravka na području općine Bugojno u Bosni i Hercegovini, točnije približno dvodnevna boravka u bugojanskom prigradskom naselju Čipuljić, pripadnici Bojne Frankopan prema relevantnim izvorima nisu počinili ratni zločin nad civilima srpske nacionalnosti.

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD
MIROSLAV KRLEŽA

H R V A T S K I
i n s t i t u t z a
P O V I J E S T

HRVATSKI
MEMORIJALNO –
DOKUMENTACIJSKI CENTAR
DOMOVINSKOG RATA

AGENCIJA ZA
ELEKTRONIČKE
MEDIJE

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
*Republic
of Croatia
Ministry
of Culture*

Financira
Europska unija
NextGenerationEU

Iznesena stajališta i mišljenja samo su autorova i ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije, kao ni stajališta Agencije za elektroničke medije ni Ministarstva kulture i medija. Europska unija i Europska komisija, kao ni Agencija za elektroničke medije ni Ministarstvo kulture i medija ne mogu se držati odgovornima za njih.